

-jèua, 'matiner' i 'primerenc' (dit de la fruita, Cor., *Voc. Ar.*, p. 36). Partint d'aquest adverbí, sembla que a Eivissa s'ha desenrotllat una locució conjuntiva, subordinant temporal, *d'hora de 'a temps de'*: «va veure que si volia arribar es fonoi marí a ca seua *d'hora de* 5 *fer es pegat a son pare, era qüestió d'arromangarse...*», JnCastelló (*Rond. Eiv.*, 51).

Altra hora (o contret en *áltróra* sense *a-*) 'a deshores, a hora molt tarda': que els *DAG.* i *AlcM* localitzen en els dial. or. i ross., i que jo recordo haver sentit pertot en terres barceloneses i gironeses des d'infant: «sempre se'n va al llit *a altra hora*» (*DAG.*, frase que sentim a cada pas); «--- corregué cap a la porta --- Escalles avall s'oi --- el grunyar de la porta feixuga. Era *altra hora* de la nit i plovisquejava; pels carrers no es veia ni una ànima, no essent en la plaça del Born, on tres o quatre hortolans de Mataró descarregaven verdures en silenci», Coromines (*Pigmalió*, cap. 18, 246, *O. C.*, 202a). Es podria concebre que sortís de *alta hora*⁵ (el que es diu, però, és *a altes hores*, i no ben bé en el sentit aquest, que és precisament 'a fora d'hora'; cert que hi pot haver influència d'aquesta banda).

El que hem de veure aquí, essencialment, és un cas de la prep. antiga *oltra* ÒLTRA, amb *ol-* àton canviat en *al-/al-* per la coneguda diferenciació (*si molt convé* > *barc. si mal kumbé, clotell > clatell, oldà/ALDA, Besoldú > Besalú, Olvan > Alvan, olfrany OSSIFRANGENS > AUFRANY* etc.). Són molt coneguts i nombrosos els testimonis d'*oltra* amb complement substantiu i el valor de 'més enllà (en el temps o en l'espai) de ---'. Fr. *outrè saison* 'la saison étant déépassée', o en general 'fora de': «que trop manjar *outra* saison / fai ome canut e ferran / enant temps, e greu e pezant», en la *Dietètica* (llgd. SE. o prov. SO.) de c. 1200 (*Chr.*, Appel, 114.154); *oltra sa volentat, otra la mia volentat, VidesR* (cites en el vol. 1, 208). De fet és ben sabut que *oltra-* es va pronunciar molt generalment com *oltra-*, en el català parlat, des del S. xv, de manera que *altrecuydat* es troba en els Masdovelles, i *altrecuydamment* en textos coetanis (*DAG.*, *AlcM*). Com vaig documentar en el *DCEC* (iv, 1086b28-37 i n. 6 de TRANZAR), el cat. *batalla a ultrança* o *a tota ultrança* (*Curial, Tirant* etc., *DAG.*), pronunciat a *el-tránsə*, va ser manllevat pel castellà, on es troba en els Ss. xv-xvi en les formes *batalla a todo trance, trance de batalla* i *aldrance* 'espècie de joc d'armes' (mj. segle xv, *RFE* xxxv, 338).

«No era *hora ni altra*, que no poguent tenir més al llit, saltava a terra», MrnVayreda (*Puny.*, xii, p. 195; 4, 154), locució de la qual no tenim més notícia, però que sembla ser una renovació de la locució anterior, girada en negatiu i rellevada emfàticament.

Hora baixa 'vespre', 'caiguda de la tarda', 'cap al tard'. Passa com a balear, però havia estat general, i en alguna mesura ho és encara. Ja freqüent a l'Edat Mitjana, sobretot amb ús no adverbial: «Mès-se en son viatge, e anà tot aquell jorn, dentro que, *a l'ora baixa*, él sdevenç en un loc on ac gran multitud d'arbres», Llull (*Blanq.*, *NCL.* 1, 206.27); «del matí tro en la

hora baixa», procés de Camarasa, de 1295-99 (CaCandi, *MiscHiCat.* II, 174); «com Tirant se fon dinat, posà en orde tot lo que mester havia per a sa partida, e ordenà que --- ell iria per mar, que allís trobarien; com fon en la *hora baixa*, que los metges se-n foren partits, per relació d'ells lo senyor Emperador fon avisat com Tirant stava bé; com fon quasi la oració ---», JoMartorell (*Ag.* III, 258; *NCL.* IV, 221.21).

Hora nona baixa, degué ser un poc abans (a les 4 o més tard): «tot aquell dia anà Blanquerna tro a *ora nona baixa*, que menjà de son pa he de les erbes crues, prés de una fontana», *Blanq.* I, 227.4: és possible que això fos la cosa més antiga (vist que *hora-nona*, de 3 a 4 h., té molta més extensió en les ll. rom.), d'on *hora baixa* fos abreujament. També ja es troba antigament com a predicat sense article: «discorregué --- un poc de temps, e fon *hora baixa* e lo sol ja post», doc. de Val. 1460 (p. p. Gual C., *CongrHiCAR.* IV, 485); i fins reduït ja a un mer complement adverbial: «dimarts, primer dia del --- mes de Març *hora baixa* yo fuy ---», doc. cancelleresc de 1323 (Finke, *Acta Ar.* II, 583); «ja e-l disapte, *hora baixa*, cascú deu tanquar son obrador e dexar los negocis», StVicentF (*Quar.*, 172.54).

Que avui això no pertany a l'ús corrent del cat. central, ni se'ns fa trobadís en fonts valencianes, mentre que és vivacíssim entre els mallorquins, és un fet ben conegut; vegeu-ne ex. en uns versos de MrnAguiló, de 1873 (que citaré a *PARPELLA, pappellejar*); hi trobem tant la construcció *a l'h. b.*, com la convertida en locució adverbial: «el dia del Judici Final, *hora baixa*, tal volta n'hi hauria unes quantes de paraules aplegades per comensar el Diccionari», AMAlcover (*BDLC* 1, 1902, 34); i çom donya Maria-Antònia, que estava al corrent de tot, consentí més tard a anar, *a l'ora baixa*, al Cafè de la Paix, que es trobava als baixos del mateix edifici?», Vilallonga (*Bearn* v, 171).

Però també ho trobem en escriptors del cat. or., i certament dels que no nodrien llur vocabulari en fonts rebuscades, artificioses ni llibresques: «La tardor. Disapte passat, *a hora baixa*, vaig sentir lo crit fatidic: —Calentes y grosses!», EmVilanova (*Plorant i Rient*, 191.5; 67); «potser la composició de lloc hi era, per bona part; *l'ora baixa*, en la que al camp semblen despertar tots els misticismes de la naturalesa, la imensa rostollada que brillava ---», MrnVayreda (*Sang Nova* III, § 6, 195); «les persianes deixaven passar tot just l'agonitzant claror vermellosa de *l'ora baixa*», carta a A. Roura de Maragall, 20-x-1890 (*O. C.* I, 1960, 1100b), el qual ho estén fins i tot al crepuscle matutí: «era de bon matí, i aquella claror d'*hora baixa* s'avenia molt bé amb l'enterniment de l'Enric» (*E. d'Ofterdingen*, *O. C.* I, 584a); «vam passar el riu --- la tarde, cap a *l'ora baixa*, estava corpresa de la melancolia del crepuscul», Coromines, carta a la muller, 31-x-1902; «quantes vegades, passant per sota els arbres, a *l'ora baixa*, anant de camí --- m'havia fet fel·lç la fantasia d'imaginar que abordàvem amb ella ---», id. (*Les Hores d'Amor Serenes* VIII, *O. C.*, 1291, potser bocí d'un text poètic, prosificat, *EntreDL* I, 220). El que verament és només mallorquí és la substanti-